TİB
TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
AYLIK BÜLTENİ

Ekim - 1977
Sayı : 40

250 Kuruş

İÇİNDEKİLER



**TİB Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü**
**Mehmet Tanju AKAD**

**Yönetim Yeri :**
Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

**Basıldığı Yeri :**
ŞAFAK Matbaası - ANKARA



## METAL İŞKOLUNDAKİ SANAYİLERİN DURUMU ve MESS ÜZERİNE

II. Paylaşım Savaşı sonrası emperyalizmin en büyük sorunu **pazar** olarak kendini belli etmişti. Bunun üzerine emperyalist tekeller ellerindeki pazarları geliştirmek amacıyla geribıraktırılmış ülkelerde kapitalizmi, kendilerine bağımlı bir şekilde, geliştirme sürecine giriştiler. Bunun için sermaye ihracı imalat sanayi gibi üretken alanlarda yoğunlaştı. Uluslararası tekelci sermaye kârlılık oranı düşük, ileri teknoloji istemeyen, emek-yoğun sanayi dallarını bu ülkelere göndermekle kendi ülke içi pazarlarını rahatlatırken, yeni-sömürge ülkede de pazarı geliştirme olanağı buldu. Böylece kendi ülkesinde ürettiği kârlılık oranı yüksek olan makina yapan makina sanayi ürünlerini pazarlayacak alanlar da bulmuş oluyordu. (*)

Uluslararası tekelci sermaye yeni - sömürge ülkelere yatırım yaparken önceleri mallarının pazarlayıcısı durumundaki komprador burjuvaziyle bütünleşti ve onları tepeden inme, rekabetçi dönemini yaşamamış tekelci sanayi burjuvazisi biçimine dönüştürdü. Bir yandan dayanıklı, dayanıksız tüketim malları üreten bir sanayiin kurulması, diğer yandan tarımın makinalaşması yeni - sömürge ülkede işçi sınıfının durumunu da nitelik ve nicelik olarak değiştiriyordu. Bu süreci yeni - sömürge bir ülke olan Türkiye de yaşadı ve yaşamaktadır.

## 1. METAL İŞKOLUNDAKİ SANAYİLERİN YAPISI :

İmalat sanayii içinde metal işkoluna giren sanayiler; madeni eşya, makina imalât, tarım alet ve makinaları, elektrik makinaları, taşıt araçları (deniz, demir ve havayolları madeni taşıma araçları hariç) diğer madeni taşıtların yapımı, kurma sanayileridir.

Sözkonusu sanayilere genel olarak özel kesim hakimdir. 1975 verilerine göre, özel kesim üretimin, metal eşyada % 97.3, demir - çelikte % 49.7, diğer metallerde % 55.5, makina sanayiinde % 74.5, elektrik makinaları sanayiinde % 93.4, taşıt araçlarında % 86,3'ünü gerçekleştirmektedir.

Yine, imalat sanayiinde toplam sermaye içindeki payı % 86'ya ulaşan yabancı sermayeli 93 şirketin 45'i metal işkolundadırlar. Aşağıdaki çizelge bu işkolundaki firmalar hakkında bilgi vermektedir.

**METAL İŞKOLUNDA ÇALIŞAN YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN DURUMU**

| Sektörler | Yabancı sermayeli firma sayısı | Yabancı sermaye (Milyon TL.) | Gelen toplam yabancı sermaye içindeki payı (%) | Toplam sermaye (Milyon TL.) | Toplam sermaye içinde yabancı payı (%) |
|---|---|---|---|---|---|
| Taşıt araçlar | 8 | 508 | 23.35 | 1.345 | 37.79 |
| Madeni eşya | 11 | 85 | 3.95 | 368 | 23.20 |
| Makina imalat | 6 | 95 | 2.56 | 130 | 42.81 |
| Tarım alet/mak. | 4 | 74 | 3.43 | 274 | 27.10 |
| Elektrik mak. | 16 | 310 | 14.28 | 568 | 54.64 |
| **TOPLAM** | **45** | **1.032** | **47.57** | **2.685** | **38.10** |

Çizelgede görüldüğü gibi Türkiye'ye gelen toplam yabancı sermayenin yarısına yakını (% 47.5) metal işkolundaki sanayilere yönelmektedir. Sözkonusu sanayilerin en belirgin nitelikleri **montaj sanayii** olmalarıdır. Genellikle dayanıklı tüketim malları üreten bu sanayilerde kullanılan teknoloji geridir ve ürünün yapımında kullanılan ana parçalarla birlikte yurtdışındaki çokuluslu tekellerden tekel fiatına satın alınmaktadır. İthal edilen parçalar kısa bir monte işleminden sonra yüksek kârlar eklenerek tüketiciye sunulmaktadır.

Metal işkolundaki sanayilerin diğer bir özellikleri de **taşaron sanayi** oluşlarıdır. Bu olgu, özellikle makina imalat sanayii için sözkonusudur. Genellikle ucuz işgücüne sahip ülkelere bırakılmış olan dökümcülük, son zamanlarda Türkiye'de de ağırlıklı yere sahip olmaya başlamıştır. Bilindiği gibi, dökümcülük Avrupa'da pahalıdır ve ağır işçilik gerektiren emek-yoğun bir daldır. Onun için Avrupa firmaları döküm işine yanaşmazlar, bunu yeni-sömürge ülkelere yaptırırlar. Türkiye'den yapılan ihracat incelendiğinde dökümün **lisansör** bir firmaya veya onun emri ile üçüncü bir ülkede bulunan firmaya gönderildiği görülür. Böylelikle ucuz emekten yararlanılarak yaptırılan mamuller lisansör tarafından basit bir işlemden geçirilerek yeni bir ürün olarak diğer ülkelere satılabilmektedir. Nitekim **Dökümcüler Konferansı 1974** seminerinde döküm talebinin gelecek on yıl içinde, her ay en az % 20 artacağı ve talebin 1982 yılında 800 bin tonu aşacağı, dış talebin de hızla gelişeceği dikkate alınarak dökümhane ve döküm sanayii teknoloji temini ve dış pazar sağlamak için yardımcı ortaklara gerek olduğu işaret edilmiştir.

## 2. TEKELCİ SERMAYENİN ÖRGÜTLENMESİNİN NEDENLERİ :

Ülkede 1950'den bu yana sürdürülen emperyalizme bağımlı çarpık sanayileşme sürecine koşut olarak aynı hızla gelişen bir işveren sendikalaşması sürecini de gözlemleyebiliyoruz. Doğru bir analiz yapıldığında görülecektir ki, işveren sendikacılığının da yönlendiricisi emperyalist tekellerdir ve en yakın destekleyicisi de gerek devlet işletmeleri gerekse diğer devlet organları aracılığıyla devletin kendisidir. Tekelci sermayenin işveren sendikalarında örgütlenmesinin nedenlerini üç başlık altında toplayabiliriz. **Birinci neden,** tekelci sermayenin emperyalizme olan bağımlılığından dolayı yaşadığı yapısal ve sürekli bunalımla ilgilidir. (**) Aralarında çelişkilerin muhtemel olduğu tekelci sermayenin çeşitli kanaatları, uzun vadeli bir strateji etrafında işveren sendikası aracılığıyla birleşebilmektedirler. **İkincisi;** Tekelci sermaye **bütün** burjuvazinin **ortak** çıkarlarının savunucusu devlet üzerinde iktidar bloku içersindeki diğer sınıflardan - tefeci tüccar, toprak ağaları - daha çok etkin olabilmek için işveren sendikalarında örgütlenmektedir. **Üçüncü neden** ise 1961 Anayasası ile birlikte toplu sözleşme ve grev hakkına kavuşan işçi sınıfının her geçen gün daha çok bilinçlenip, militanlaşması ve ekonomik-demokratik mücadeleyi siyasi mücadeleye tabı kılma yolunda dev adımlar atması olmuştur. Ayrıca, tekelci sermaye işveren sendikası aracılığıyla orta burjuvaziyi de denetimi altına almaktadır. Yönetimde kendisi olduğu, için uygulamaya koyduğu çeşitli politikalar aracılığıyla orta burjuvaziyi kendine bağımlı kılmakta ve giderek artan tekelleşme sürecinde onu kendi içinde eritebilme olanağını da yaratmış olmaktadır.

Yukarıda kısaca tanımladığımız nedenlerden biraz daha sözedelim. Emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekelci sermaye dışa bağımlı oluşundan dolayı yapısal ve sürekli bir bunalımın içindedir. Ülkede altyapı yatırımları gelişmemiştir. Özellikle enerji yetersizliği her zaman kendini göstermektedir. Sermaye yetersizliği her zaman gündemde olan bir sorundur. Finansman temini için sık sık emeğiyle geçinenlerin küçük tasarruflarına «halka açık şirketler» aracılığıyla gözdikilmektedir. Hammadde, girdi, teçhizat yönünden dışarıya bağımlılık her geçen gün önemli boyutlara ulaşmaktadır. Dış ticaret dengesi sürekli açık verliğinden büyük ölçüde döviz sıkıntısıyla karşılaşılmaktadır. Yapılamayan ithalatlar nedeniyle üretim aksayabilmektedir. Tekelci sermaye, bu yapısal ve sürekli bunalımı hergün yaşamaktadır.

Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi tekelci sermayeyi örgütlenmeye iten bir neden de onun mezar kazancısı işçi sınıfı ve yandaşlarının sürdüğü mücadelenin hergeçen gün önemli boyutlara ulaşmasıdır. İşçi sınıfı açısından sorunu metal işkolu çerçevesinde alırsak şöyle bir tabloyla karşılaşırız. 1975 yılı verilerine göre ondan fazla işçi çalıştıran imalat sanayii işyerlerinde çalışan toplam 700 bin işçiden 220 bini metal işkolunda çalışmaktadır. Bunların 90 bini İstanbul'da, 23 bini Ankara'da, 21 bini Zonguldak'da, 13 bini İzmir'de, 14 bini Kocaeli'nde ve 8 bini Bursa'da çalışmakta, diğerleri ise Anadolu'nun diğer kentlerine yayılmışlardır. Metal işçisi Türkiye işçi sınıfı içinde en atılgan, en yiğit, en biliçli kesimi oluşturmaktadır. MESS'in yaptığı bir araştırmaya göre 1976 yılında DEM direnişi dışında 45 «yasadışı eylem» yapılmıştır. Bunların 22 si oturma grevi, 1'i işgal, 13'ü verim düşürme ve 5'i yemek boykotlarıdır. Kavel. Türk Demir Döküm, 15-16 Haziran DGM. Profilo direniş ve çatışmalarının en ön saflarında yer alanlar yine metal işçileri olmuşlardır.

İşte, bir yandan emperyalizme bağımlılıktan dolayı yaşanan bir bunalım, diğer taraftan yükselen işçi sınıfı mücadelesi sermayeyi zorunlu

olarak örgütlenmeye götürmektedir. Ülkede her zaman için bir **sermaye kanaması** söz konusudur yani sömürünün bir kısmının dışarıya akıtılması zorunludur. Diğer taraftan çalışanlar, her gün kitle iletişim araçlarıyla — TV, sinema, basın — çeşitli «dünya nimetleri» ile karşı karşıya gelmekte ve işgücünü kiraya vermenin karşılığında yarattığı değerden daha çok pay talep etmektedirler. Ancak işçinin bu talebine karşı verilmek istenenin az olması mücadeleyi daha keskinleştirmektedir. Sermaye, işçi sınıfı önüne tek başına çıkmaktansa «birlik» olmanın gereğini duymaktadır. Genel olarak tekelci sermayenin, özel olarak da metal işkolundaki tekelci sermayenin işveren sendikalarında örgütlenmelerinin nedenlerini böylece açıkladıktan sonra şimdi de MESS'in kuruluşu, gelişimi ve yapısına değinelim.

### 3. MESS'İN TARİHSEL GELİŞİMİ :

MESS, 1959 yılında İstanbul'da 11 üye ile kuruldu. O zamanlar MESS'den önce kurulan Türkiye'deki tek işveren sendikası Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası'ydı. İşveren sendikalarının kurulması 1960'dan sonra büyük bir hızı kazandı. Bunun bir nedeni 1961 Anayasası ile işçi sınıfına tanınan toplu sözleşme ve grev hakkı, diğeri ise yoğunlaşan yabancı sermaye yatırımlarıydı. (Nitekim, yalnız 1960 ile 1962 yılları arasında ülkeye 130.3 milyon TL. tutarında yabancı sermaye girmiştir.)

MESS, 1961'de kurulan yeni işveren sendikalarıyla birlikte **İstanbul İşveren Sendikaları Birliği'ni** kurdu. Bu Birliğe sonradan yeni kurulan işveren sendikaları da katıldı.

Bir yandan işçiye toplu sözleşme ve grev hakkının tanınması, diğer taraftan yabancı sermaye yatırımlarının artmasıyla birlikte hızlanan sanayi sermayesi örgütlenmesi elbetteki uluslararası tekelci sermayenin ilgi merkezine girecekti. 1961'de emperyalizmin resmi ve sürekli örgütlerinden OECD, tekelci sermayenin örgütlenmesine yardımcı olmak üzere Türkiye'ye İsveç İşverenler Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreter Yardımcısını gönderiyordu. Gönderilen uzman, tekelci sermayeye il ya da yerel sendika ve sendika birlikleri kurmanın «sakıncalarını» anlatarak, irili ufaklı tüm sanayi burjuvazisini kapsayacak bir örgütlenme öneriyor ve işverenlerin Türkiye çapında örgütlenmelerini salık veriyordu.

Uzmanın önerileri dikkate alındı ve 1962'de II. Genel Kurul'da İstanbul İşveren Sendikaları Birliği tüzük değişikliği yaparak örgütlenmesini Türkiye çapında yapan **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu** (TİSK)na dönüştü. Doğal olarak bu girişimlerde başı yine MESS çekiyordu.

TİSK kuruluşundan hemen sonra **Milletlerarası İşverenler Teşkilâtı (IOE)** na üyelik için başvurdu. 91 üye ülke burjuvazisinin örgütü olan IOE bu istemi hemen kabul etti. Böylece Türkiye «burjuva enternasyonalizmi»ne 1963 yılında katılmış oluyordu.

### 4. MESS'İN YAPISI :

TİSK içinde MESS'in egemenliği gözle görülebilir bir durumdadır. TİSK Yönetim Kurulunda en çok üyeye MESS 7 üye ile sahiptir. Bunu Tekstil İşverenleri Sendikası 5 üye ile izlemektedir.

MESS, çatısı altında Türkiye halkının kaderine hükmeden tekelleri barındırmaktadır. İstanbul Sanayi Odası'nın 1976'nın en büyük 100 firması anketinde ortaya çıkan bir bulgu, 100 en büyük firmanın 20'sinin MESS üyesi olduğunu göstermektedir. Yine metal işkolunda yer alan 45 yabancı sermayeli firmanın 25'ini MESS içinde görüyoruz. MESS içinde en geniş yere ve dolayısıyla hakimiyete 18 işye-

ri ile **Koç Holding**'in sahip olduğunu söyleyebiliriz.

## 5. MESS AİDATLARI :

MESS 359 üyesiyle işçi sınıfının ekonomik - demokratik, politik mücadelesini geriletmek için varlığını sürdüren bir örgüttür. MESS bu işlevini yerine getirirken gereksinme duyduğu fonları üyelerinden aidat olarak sağlamaktadır. MESS Yardım Fonları ve Sendika Aidatı Yönetmenliği'ne göre üyeleri sendikaya girdikleri zaman başta bir **girişim aidatı** ödemektedir. Giriş Aidatı birinci yıllık aidatın ilk taksidinin 36 katı tutarındadır. Buna ek olarak her üye **Normal Yıllık Aidat** ödemek zorundadır. Bu aidat, ilk takvim yılı içinde işyerinde hizmet erbabına yapmış olduğu ve vergi dairesine beyan ettiği ödemeler toplamının % 2.8'i oranındadır. Bu aidatın tabanı 12 bin lira, tavanı ise 600 bin liradır. Ancak tavanı aşan üyeler 1 milyon liraya kadar normal yıllık aidat ödeyebilir. Normal yıllık aidata ek olarak bir de **Fevkalade Yıllık Aidat** vardır. Bu aidat zorunlu olmayıp ödenmesi üyenin yazılı talebine bağlıdır. Taban 48 bin, tavanı ise 240 bin liradan fazla olamaz. Ancak tavanı aşan üyeler 400 bin liraya kadar ödeme yapabilirler. Normal yıllık aidat ve Fevkalade Yıllık Aidat **Grev ve Lokavt Fonu**'nu oluştururlar. Bunlara ek olarak bir kez ödenen **Dayanışma Fonu Aidatı** vardır. Dayanışma fonunun yürürlüğe girdiği tarihte sendika üyesi olanlar bir ay içinde fona katılırlar. Bu üyeler için aidat miktarı 1976 yılı aidat matrahlarının % 5'i oranındadır. Dayanışma fonu aidatı 15 bin liradan az ve 1.5 milyon liradan fazla olamaz. Dayanışma fonu aidatları **Dayanışma Fonu** adı altında toplanır ve grev-lokavt fonunu destekleyici işlev görürler.

MESS'e bağlı işyerlerinde çalışan işçi sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu sayının sendikasız işçilerle birlikte 110 bin olacağı tahmin edilmektedir. Yine MESS'in yaptığı «Ücretler ve Maliyete Etkisi» adlı araştırmadan bir işçiye yılda 53.581 lira verildiği anlaşılıyor. Bu veriler ışığı altında MESS'in yılda 117.438.200 lira Normal Yıllık Aidat, 46.975.280 lira Fevkalade Yıllık Aidat olmak üzere 164.418.480 lira yıllık aidat aldığı ortaya çıkıyor. Ancak tavanı aşmak mümkün olabileceği için bu tutar da aşılabilir. Açıktır ki, bu fona dayanışma fonu aidatları dahil değildir.

## 6. MESS - DEVLET İLİŞKİLERİ :

İşçi sınıfına karşı oluşturulan 164.5 milyon TL. tutarındaki grev ve lokavt fonu MESS üyelerinden alınmaktadır. Ancak hemen şunu belirtelim ki, MESS, üyeleri içinde oldukça önemli ağırlığa sahip devlet işletmeleri de vardır. Makina Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) ve sermayesinin % 51'i kamu kuruluşlarına ait olduğu halde yönetimi özel ellerde olan Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları A.Ş. MESS üyesidirler. Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri MESS üyeliğinden 1974'de, Karadeniz Bakır İşletmeleri ise 1976'da ayrılmıştır. Bunlara ek olarak söylenmesi gerekenler; MESS üyeleri olan Mannesmann - Sümerbank Boru Endüstrisi'nde Sümerbank, SEKA, TDÇİ'nin % 43, NETAŞ'da PTT'nin % 49, Türkkablo'da TEK'in % 35, Türk Traktör Fabrikası'nda TZDK, MKEK ve TC. Ziraat Bankası'nın % 45, TOFAŞ'da MKEK'nin % 25, Çin-Kur'da Etibank'ın % 49 paylara sahip olduklarıdır. Bütün bu deneysel olguların ortaya koymaktadır ki, işçi sınıfının mücadelesini geriletmek amacıyla oluşturulan fonlara en büyük katkıyı kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) yapmaktadır. KİT'nin en büyük özelliklerinden birisi; düzendeki çelişkilerin düzen için «tehlikeli» kerteye ulaşmadan törpülenmesinde bir araç oluşlarıdır. Bunun için KİT'ler aşırı istihdam ve yüksek ücret politikası uygu-

lamaktadırlar. Örnek olarak MKEK'nu alırsak bu kuruluşun 1975 yılındaki personel gideri 1 milyar 125 milyon liradır. MESS aidat normallarına göre bu tutarın % 2.8'i 30 milyon lirayı aşar. MKEK'nin kimya sanayii ile ilgili bazı işletmeleri Kimya Sanayii İşverenleri Sendikasına bağlıdır, diğerleri MESS üyesidirler. MESS aidat yönetmeliğinde tavanı aşanlar için aidat miktarının 1 milyon lira olduğu belirlenmiştir. Bu durumda bile MKEK kesin olarak her yıl MESS'e 1 milyon lira aidat ödemektedir. Durumu diğer KİT için genelleştirirsek bu rakamlar «astronomik» niceliğe ulaşır. Özünde, durum sadece MESS için değil diğer işveren sendikaları için de aynıdır. İşveren sendikalarının en büyük besleyicisi KİT'dir. Kamu kaynakları dediğimiz fonlar nereden gelmektedir? Bilindiği gibi kamu kuruluşlarına kaynak sağlayan devlet bütçesi, Devlet Yatırım Bankası ve TC. Merkez Bankası'dır. Devlet bütçesini oluşturan vergilerin en büyük kısmını emeğiyle geçinenler öder. Devlet Yatırım Bankası borçlanmalarının % 92'sini yine emeğiyle geçinenlerin tasarruflarının biriktiği SSK, MEYAK gibi sosyal güvenlik kuruluşlarından yapar. TC. Merkez Bankası da bu kuruluşlara kaynak yaratmak için enflasyonu körüklemek pahasına resmi kalpazanlık yapıp karşılıksız para basar. Bu «kamu kaynakları» devlet işletmelerinde çalışan emekçilerden elde edilen artı-değer ile birlikte bir avuç yerli-yabancı kapitalistin ve karaborsacı tüccarın cebine çeşitli yollarla akıtılır. Bu yollardan birisi de kendini işveren sendikalarına aidat ödeme şeklinde gösterir.

Oysa KİT'nin işveren sendikalarına üye olması ve aidat ödemesi yasalara aykırıdır. Yasalara aykırı olan bir başka olgu da KİT yöneticilerinin başka kuruluşların yönetim kurullarında yer almalarıdır. Ancak buna rağmen MKEK Genel Müdür Yardımcısı ve Ereğli Demir - Çelik Fabrikaları AŞ. Genel Müdür Yardımcısı MESS Yönetim Kurulu üyesidirler.

MESS'in devletle ilişkisi bu kadarla kalmamaktadır. MESS ağırlıkla temsil edildiği TİSK aracılığıyla devlet organlarınca oluşturulan 21 kurul ve komisyonda yer almaktadır. Bu kurullardan bazıları; Çalışma Meclisi, SSK Genel Kurulu ve Yönetim Kurulu, İş ve İşçi Bulma Kurumu Danışma Kurulu, Asgari Ücret Tesbit Komisyonu, TRT Danışma Kurulu, Prim İtiraz Komisyonu, Yüksek Hakim Kurulu... vb.

## 7. MESS - EMPERYALİST ÖRGÜTLER İLİŞKİLERİ :

MESS'in uluslarası tekelci sermaye örgütleri ile de organik bağları vardır. Bunlardan birisi **Uluslararası İşçi İşveren Münasebetleri Örgütü IIRA)**dır. Bu örgüt, üyelerine işçi sınıfının her alanda verdiği mücadeleye karşı ne yapılacağını, işçi sınıfı birlikteliğinin nasıl atomize edileceği konularında akıl vermekte, çeşitli taktikler ihraç etmektedir. MESS'in dolaysız ilişki kurduğu bir örgüt de **Uluslararası Halkla İlişkiler Enstitüsü (IPR)** dür. Bu örgüt ise tekelci sermayeye pazarlama kursları vermekte ve burjuva ideolojisini kitleler üzerinde etkin kılabilmenin, çalışanları kurtuluşlarının gereği olan sınıf mücadelesinden uzak tutabilmenin yollarını öğretmektedir.

MESS, dolaysız ilişkide bulunduğu bu örgütlerin yanı sıra ağırlıkla temsil edildiği TİSK aracılığıyla çeşitli uluslararası tekelci sermaye örgütlerine de katılmış bulunmaktadır. Bunlardan birisi ve en büyüğü **Uluslararası İşverenler Örgütü (IOE)** dür. Bu örgüt üyelerine devlet içinde etkinlik artırabilmenin yollarını öğretmekte ayrıca sosyalist herekete karşı taktik planlar sunmaktadır. Ayrıca TİSK

emperyalizmin II. Paylaşım Savaşı sonrası ortaya çıkardığı resmi ve sürekli örgütlerinden **İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (OECD), Uluslararası Kalkınma Teşkilâtı (AID)** ile **Ortak Pazar Sanayicileri Örgütü (UNICE)** ve **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'**nün de üyesidir.

Görüldüğü gibi MESS işçi sınıfının ve yandaşlarının her geçen gün büyüyüp gelişen iktidar mücadelesini geriletebilmek için bir taraftan devlet aygıtı ile diğer taraftan uluslararası tekelci sermaye ile olan bağlarını kuvvetlendirmiştir Ancak bir taraftan MESS çatısı altındakiler dahil olmak üzere tekelci sermayenin yaşadığı yapısal ve sürekli bunalım her geçen gün derinleşmekte, diğer taraftan da başta metal işçilerinin olmak üzere tüm işçi sınıfının ve yoksul köylülerin, memurların, dar gelirlilerin sürdürdükleri kararlı militan mücadele önemli boyutlara ulaşmaktadır. Bu mücadele MESS'i de, sömürücü azınlığı da ezinceye dek sürecektir.

**DİPNOTLAR**

( *) Pazar Sorununun özel önemi burada kârlı yatırım olanları bulma sorunundan ayrı olarak ele alınamaz. Ayrıca Ucuz hammadde ve işgücü bulma da Uluslararası niteliği giderek artan tekelci sermaye açısından önemini her zaman korumuştur.

(**) Burada sözkonusu edilen, muhtevasını kapitalist üretim ilişkilerinin emperyalizm çağında üretici güçlerin gelişmesine bir engel teşkil etmesinde bulan genel ve sürekli bunalımla ilgili değildir.

Sözkonusu olan, emperyalist kapitalist sistem içinde yer alan bağımlı ülkelerde emperyalist işgal, sömürü ve çarpık ve bağımlı yapının getirdiği yapısal dar boğazlardan doğan sürekli bir bunalımdır. (Olgunlaşmamış milli kriz, bu bağlamda ele alınmalıdır.)

**KAYNAKLAR :**


1 — Pars Esin; **Türkiye'de İşveren Sendikacılığı**, Ankara/1974.

2 — **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 9. ve 10. Genel Kurul Çalışma Raporları**, Ankara/1974, 1976.

3 — **1976 Yılının İlkbaharda Türkiye Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul/1975.

4 — **MESS Yönetim Kurulu Çalışma Raporu** 1975 - 1976.

5 — **MESS Yardım Fonları ve Sendika Aidatları Yönetmeliği.**

6 — **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi**, TİB Araştırması, Ankara/1976.

7 — **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Temmuz/1977.

8 — **TİB Aylık Bülteni**, sayı : 38, 39.

9 — Nergis Ergin; **Türkiye'de Makina İmalat Sanayi ve İhraç İmkânları, IGEME**, Ankara/1976.

10 — Yıldırım Koç; **Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye**, TİB yayınları, Ankara/1974.

# Türkiyede Balıkçılık ve Su Ürünleri

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'de küçük üreticiliğin yaygın olduğu kesimlerden biri de balıkçılıktır.

Türkiye ve dünya nüfusunun hızla artışı karşısında insan beslenmesinde, özellikle hayvansal protein kaynaklarının geliştirilmesi ve yenilerinin bulunması zorunluluğu bulunmaktadır.

Günümüzde emekçi sınıf ve tabakalar için dayanılmaz hale gelen pahalılık ve bunun yanında nüfusun hızla artması, buna karşılık özellikle hayvansal gıda temininideki güçlükler, halkın besin tüketimini bitkisel gıda maddeleri etrafında yoğunlaştırmaktadır.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, su ürünleri insan beslenmesinde gerekli olan hayvansal proteini en ucuz olarak temin edebilecek kaynaklardan biridir. Balık eti, bünyesinde % 17-20 arasında protein ihtiva etmekte, vitamin, fosfor, iyod gibi maddelerce zengin olması bakımından, ülkemizde özellikle Karadeniz Bölgesinde halkın beslenmesinde önemli bir gıda teşkil etmektedir. Yurdumuzun doğal olanakları çok uygun ve verimli olmasına rağmen bugüne kadar su ürünlerinden, genel olarak ülke ekonomisinin dışa bağımlılığı yüzünden, yeterince faydalanılamamıştır. Halkımızın % 60'ı yılda 1 kg. bile balık eti yiyememektedir.

## 1. ÜRETİM :

Türkiye 7. 200 km. kıyı şeridine, 175.715 km. akarsuya, 203.550 hektar tabii göller, 39.531 hektar baraj ve sayısı gün geçtikçe artan göller ve rezervuarlara sahip olmasına rağmen balıkçılık halen küçük ve geleneksel kıyı balıkçılığı şeklinde olup, üretimi düşük seviyededir. Uzun yıllar yüksek üretim kapasitesine rağmen kamu yatırımlarının noksanlığı, bunun yanında, teknik bilgi yetersizliği, araç - gereç yokluğu, değerlendirme ve pazarlama sorunları, kredi yetersizliği... vb. nedenlerle balık üretiminde devamlı bir artış olmamıştır. Yıllara göre balık üretim miktarı çizelge I'de görülmektedir.

**ÇİZELGE I.**
**Türkiye'de Balık Üretimi (1952 - 1975)**
**(Ton olarak)**

| Yıllar | İç Su Balıkları | Deniz Balıkları | Toplam |
|---|---|---|---|
| 1952 | 6.016 | 78.487 | 84.503 |
| 1954 | 5.413 | 163.323 | 168.736 |
| 1960 | 7.149 | 80.412 | 87.561 |
| 1963 | 7.043 | 122.264 | 129.307 |
| 1965 | 6.383 | 126.995 | 133.378 |
| 1967 | 6.377 | 193.915 | 200.292 |
| 1969 | 11.115 | 156.237 | 167.352 |
| 1970 | 13.249 | 166.080 | 179.329 |
| 1971 | 14.442 | 145.744 | 160.186 |
| 1972* | 16.655 | 171.555 | 188.160 |
| 1973* | 15.128 | 234.872 | 250.000 |
| 1974* | 19.000 | 225.733 | 242.783 |
| 1975* | 20.000 | 240.000 | 260.000 |

(*) Amatör balıkçıların üretimleri dahil edilmemiştir.

KAYNAK : 1952 - 1971 DİE Yayınları,1972 - 1974 Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Su Ürünleri Genel Mü-dürlüğü Ekonomik Araştırmaları, 1975 Tahmini DPT'den alınmıştır.

I. ve II. beş yıllık planlarda su ürünleri politikası tam uygulanmadığı için üretimdeki gelişme istenilenin çok altında olmuş ve plan hedeflerinin önemli ölçüde gerisinde kalınmıştır. I. Planda öngörülen % 23 artış yerine ancak % 6 oranında ve II. planda öngörülen %9.1 artış yerine % 5.2 oranında bir artış gerçekleşmiştir. III. beş yıllık kalkınma planı döneminde ise, öngörülen ortalama yıllık % 8.4 artış, ancak son yılda gerçekleşmiş ve istenilen üretim hedefine (1977 yılında 300.000 ton) ulaşmıştır (1).

## 2. İÇ SU ÜRÜNLERİNDE DURUM :

Genel olarak Türkiye balıkçılığı diğer ülkelere göre hem üretim, hem de tüketim bakımından çok geridir. Dünyada su ürünleri bakımından 16. sırada yer alan Türkiye'nin toplam üretimi 250.000 tondur. Bu miktarın % 8'i iç sulardan elde edilmektedir (20.000 ton). Toplam göl oranı ve akarsular bakımından oldukça büyük potansiyele sahip Türkiye'de iç su üretimin 20.000 ton dolayında bulunması, üretim alanlarından gereği gibi faydalanılmadığını göstermektedir.

Tabii göller, kıyı gölleri, baraj gölleri, göletler, akarsular ve sulama kanalları iç suları meydana getirmektedir. Akarsular ve kanallar hariç toplam iç su alanı 1.127.046 hektardır. Bu alanda ortalama verim 15 kg/hek.'dır. Ancak toplam su alanının % 60 - 65'inden ekonomik olarak faydalanılmamaktadır. 60 - 70 adet gölün biyolojik ve hidrolojik yönden araştırılması yapılmamıştır (2).

Son yıllarda Türkiye'de kültür balıkçılığı yapma eğilimi fazlalaşmış ve bu amaçla çeşitli yerlerde 34 işletme kurulmuştur. Bunlardan ancak 5'i alabalık ve biride sazan balığı üretebilmekte, diğerleri daha üretimde bulunamamaktadır. Bu işletmelerden toplam olarak 30 ton alabalık, 10 tonda sazan balığı elde edilmektedir.

Sömürücü hakim azınlık içinde yer alan toprak ağalarının yanı sıra balıkçılık alanında da göl ve deniz ağaları bulunmaktadır. Bunun en somut örneğini Bafa Gölü olayında görmekteyiz. Bafa Gölü çevresinde 5 köy bulunmaktadır. Bu 5 köy halkının tek seçim kaynağı balıkçılıktır. Fakat yoksul köylüler gölde balık tutamaz hale gelmişlerdir. Ağanın silahlı adamları gölde balık tutanları kurşun yağmuruna tutmaktadır. Bugüne kadar bir çok köylü ağanın kurşunlarına hedef olmuş, çoğu da sakat kalmıştır. Ağa kurduğu dalyanla(*) hemen hemen gölün bütün balık üretimine el koymaktadır. Bunun gibi kıyı bölgelerimizde de en iyi balık tutulan yerler özel kişilerin ellerinde bulunup, buralara dalyanlar kurulmakta ve balıkçılar bu bölgelere yaklaştırılmamamaktadır. Bütün bunlara rağmen balıkçıların örgütlü bir şekilde sürdürecekleri mücadele er geç başarıya ulaşacaktır.

## 3. KREDİ :

TC. Ziraat Bankasının su ürünlerine ayırdığı plasman (kredi) miktarı çok yetersizsizdir. 100 bini aşkın kişiye kredi açılması düşünüldüğü halde «talep yetersizliği» nedeniyle bankanın su ürünleri sektörüne ayırdığı kaynakların tam olarak kullanımı sağlanamamaktadır. Bunun başlıca nedeni, kredi isteminde bulunan üreticiden, açılacak krediye karşılık banka mevzuatına göre maddi teminat istenmesidir. Oysa üreticinin kendi gibi yaşamını güçlükle sürdüren yoksul balıkçı kitlesi dışında kredi için kefil bulması mümkün olmadığı gibi, avlanmada kullandığı araç ve gereçlerinden başka maddi teminatı da bulunmamaktadır. Bu güçlükler karşısında üretici, sömürücü azınlık içerisinde yer alan tefeci tüccarlara gitmekte ve ağır şartlar altında aldığı kredi ile av mevsimine girmektedir. Bunun sonucunda elde ettiği ürünü çok düşük fiatlarla tefeci - tüccarlara kaptırmaktadır.

Su ürünleri alanında çalışan balıkçı ve süngercilere Ziraat Banka-

sı'nca verilen krediler 5 grupta toplanmaktadır. Bu kredilerden bir avuç büyük balıkçı yararlanmakta, küçük üreticiler hemen hemen hiç faydalanamamaktadırlar.

**A) Çevirme ve İşletme Kredileri:** Çevirme kredileri su ürünleri üretici lerinin bir üretim devresindeki devamlı masraflarını karşılamaya ve çevirme sermayesinin zayıf ve noksan unsurlarını tamamlamaya yönelik krediler olup en çok 6 ay vade ve % 10.5 faizle verilmektedir. Yüksek faizli, orta vadeli bu kredilerden küçük üreticiler yararlanamamaktadır.

**B) Donatım Kredileri :** Su ürünleri üreticilerinin her çeşit üretim araç ve gereçleri, küçük deniz motorları, tekneler, üretimde kullanılacak diğer malzeme, demirbaşlar ile donatılması amacıyla açılan donatım kredilerinin vadeleri, sağlanacak araç ve malzemenin dayanma süresinin yarısını geçmemek üzere altışar aylık taksitlerle en çok 5 yıldır.

**C) Sürüm ve Satış Kredileri :** Ziraat Bankası'nca iç ve dış piyasalarda devamlı sürüm ve satış kabiliyeti olan, her türlü şartlar altında muhafazası mümkün bulunan su ürünlerinin sürüm ve satışını kolaylaştırmak üzere açılan kredilerdir. Bu krediler rehin alınan su ürünleri değerlerine Bankaca tesbit edilen oranda marj uygulanarak en çok 6 ay vade ve % 10.5 faizle verilmektedir.

**D) Tesis ve Edindirme Kredileri:** Ziraat Bankası su ürünleri üreticilerine üretme işleme, değerlendirme için her çeşit tesisler yapmak, üretim, üretme, işleme ve değerlendirme ile doğrudan doğruya ilgili olan her türlü bina yapmak, kullanma ve dayanma süresi 5 yıldan fazla olan üretim ile doğrudan doğruya ilgili bulunan her çeşit araç ve gereci satın almak amacıyla en çok 20 yıl vade ile % 10.5 faizle tesis ve edindirme kredileri açmaktadır.

**E) Su Ürünleri Sanayii Kredileri:** Ziraat Bankası'nca; su ürünleri sanayii tesisleri kurdurmak veya bu sanayie iştirak etmek, kurulmuş ve kurulacak sanayinin kredi ihtiyacını karşılamak, su ürünleri üretimine ve imalatına gerekli alet, malzeme, makine araç ve cihazların ülke içinde imalatı ile uğraşanları desteklemek amacıyla açılan su ürünleri sanayii kredilerine en çok 20 yıl vade verilmekte ve % 10.5 faiz alınmaktadır (3).
Bunların dışında su ürünleri koperatiflerine ve ortaklarına da kredi açılmaktadır. Su ürünleri kooperatiflerinin ve ortaklarının sorumluluk haddi ortakların taahhüt ettikleri sermaye payının emsali ile sınırlı olduğundan Ziraat Bankası'nca bu kuruluşlara ancak taahhüt edilmiş sermaye tutarının statülerinde belirtilen misli kadar kredi açılabilmektedir. Banka şubeleri bir su ürünleri kooperatifine ancak 100 bin liraya kadar kredi açmak yetkisine sahiptir. Bu rakam bugün için çok azdır, balıkçılar bu para ile ihtiyaçlarını karşılayamaz durumdadır. Kooperatif ortaklarının çevirme ve donatım kredileri dışında kalan diğer ihtiyaçlarına ait krediler, maddi teminat karşılığında Bankaca doğrudan doğruya üreticiye açılmaktadır. Kooperatifler aracılığıyla verilen kredilerin faiz ve vadeleri doğrudan üreticiye açılan kredilerin faiz ve vadeleri ile aynıdır. (4)

Ziraat Bankası'nın uyguladığı kredi politikası ile hangi sınıfların hizmetinde olduğu açıkca görülmektedir. Kırsal kesimde çalışan küçük üreticilerin yaşamlarını çekilmez hale getirirken, sömürücü azınlığın sömürücünü artırmasından başka bir işlevi olmamaktadır.

**4. KOOPERATİFLER :**

Türkiye'de su ürünleri emekçilerinin başta gelen sorunlarından biri de üreticilerin yeterli ve bilinçli bir şekilde örgütlenememeleridir. Son yıllarda kooeratifciliğin gelişmesine paralel olarak 133 kooperatif, 4 birlik ve 4 dernek kurulmuştur. Ancak kurulan bu örgütlerin çoğu, amaçlarına

uygun bir biçimde çalışmamakta veya çalıştırılmamaktadır. Bu örgütlerin küçük üreticilerin çıkarları doğrultusunda çalışamamalarının başlıca nedeni, başlarında balıkçılıkla ilgisi olmayan yöneticilerin bulunması ve zaten yaşamlarını güçlükle sürdüren yoksul balıkçıların mali olanaklarının bulunmayaşıdır.

22 sahil ilinde ve 20 iç ilde toplam 133 olan kooperatiflerin kuruluş yılları 1952 - 1973 yılları arasında olup, üye sayıları 7.920 kişi olarak tesbit edilmiştir. Bu 133 kooperatifin 30 tanesi su ürünleri kooperatif birliklerine, bir tanesi de Mukobirlik'e bağlıdır. Geri kalan 102 kooperatiften 22 tanesi birliklere girmek istememekte veya olanak bulamamaktadır. Su ürünleri kooperatiflerinin 98'i çalışır durumda bulunmakta, 35 kooperatif ise yönetim kurulu çalışmadığından faaliyet gösterememektedir. Kooperatiflerin yıl sonu işletme fazlalarının üyelerin kooperatifle yaptıkları alış verişe göre dağıtımında, 133 kooperatifin 110 tanesinde hiç dağıtılmamış, ancak 9 kooperatifte dağılmış, 14 kooperatifte ise çeşitli amaçlar için kullanılmıştır (5).

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda da görüldüğü gibi, Türkiye'de balıkçı sayısına göre örgütlenme düzeyi çok düşük düzeyde bulunmaktadır. Kooperatiflerin durumu da ortadır, görüldüğü gibi çok az kooperatif amacına uygun çalışmaktadır. Bu çok az kooperatif arasında bütün güçlüklere karşı başarıyla çalışanlardan biri «Taşucu. Deniz Ürünleri İstihsal, Yardımlaşma ve Satış Kooperatifi»dir (6). (Bu kooperatif maddi güçlüklerle birlikte tefeci-tüccarların tüm baskılarına karşı durarak kurulmuştur. Kredi ve pazarlama sorununa sınırlıda olsa bir çözüm getirmiştir. Kontrolsüz balıkçılığı kendi bölgesinde önlenmiştir. Ayrıca kooperatife iki adet trol teknesi alınmıştır) Taşucu'nun doğusunda diğer büyük bir kooperatif, Yumurtalık yakınlarındaki Haylazlı Balıkçılık Kooperatifidir. Bu kooperatifte düzenli bir şekilde çalışmalarını yürütmektedir.

**5. TESİSLER :**

Balıkçıların can ve mal güvenliği açısından çok önemli olan balıkçı barınaklarının sayısı bugün çok yetersiz durumdadr. Çoğu halen inşa halindedir.

Yurdumuzda su ürünlerinin satış yerlerini iki grupta inceleyebiliriz (7).

**A) Organize Edilmemiş Satış Yerleri :** Organize edilmemiş yerlerdeki satış iskelede, deniz kenarlarında, mahalli pazarlarda, meydanlarda sergi üzerinde veya arabalarda yapılan satıştır. Su ürünleri üretiminin % 25'i bu şekilde satılmaktadır. Sahil yerleşim yerlerinde yapılan araştırmalarda 126.011 ton olan su ürünleri üretiminin % 21.3'ünün organize edilmemiş yerlerde satıldığı saptanmıştır. Özellikle balıkhanelerin olmadığı ve değerlendirme tesislerinin yer almadığı ilçelerde su ürünlerinin büyük çoğunluğu düzensiz bir şekilde pazarlanmaktadır.

**B) Organize Edilmiş Satış Yerleri :** Balıkhaneler, satış mağazaları (şahıs, şirket, kooperatif ve birlikleri) organize edilmiş satış yerleridir. Yukarıda adı geçen araştırmada su ürünleri üretiminin % 33.8'i balıkhanelerde, % 10.6'sı satış mağazalarında pazarlanmaktadır. Araştırmada su ürünleri işleme tesislerinde yapılan satış da organize edilmiş satış olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme tesislerine satılan su ürünleri, üretimin % 9.8'ini oluşturmaktadır. Üretimin ancak % 53'ü organize edilmiş yerlerde satılmaktadır.

1380 sayılı su ürünleri yasasında; su ürünlerinin açık artırma ile satışının yapıldığı, muhafaza edildiği ve sağlık kontrolünün sağlandığı yerler olarak tanımlanan balıkhaneler, Türkiye'de gerek kapasiteleri, gerekse satış ve muhafaza olanaklarıyla ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır. Su ürünleripazarlamasında satış yeri ola-

rak büyük rol oynayan baalıkhanelerde su ürünleri üretiminin ancak %30 - 40'ının satışı mümkün olabilmektedir.

Sahil balıkhanelerinin bölgelere ve niteliklerine göre dağılımı çizelge II'de gösterilmiştir

**ÇİZELGE : II**

**Sahil Balıkhanelerinin Bölgelere Göre Dağılımı**

| Bölgeler | Balıkhane | Satıcı | Soğuk hava deposu olanlar adedi | Kayıt yapanlar | İhtiyacı karşılayanlar |
|---|---|---|---|---|---|
| Karadeniz | 18 | 596 | — | 8 | 7 |
| Marmara | 15 | 776 | 3 | 14 | 6 |
| Ege | 7 | 294 | 3 | 7 | 3 |
| Akdeniz | 3 | 51 | — | 2 | 1 |
| **TOPLAM** | **43** | **1517** | **6** | **31** | **17** |

KAYNAK : Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. : 3 **1973 Yılında Türkiye'de Su Ürünlerinin Muhafaza, İşleme ve Pazarlama Olanakları, Sorunlar ve Tedbirlerin Araştırılması :**

Yurdumuzda kıyı bölgelerinde bulunan 43 balıkhane incelenmiş ve 43 balıkhaneden ancak 17'sinin kapasite itibariyle yeterli durumda sayılabileceği anlaşılmıştır. Fakat, bunlarında çoğu eski yapılı ve modern araç ve gereçlerden yoksundur. % 65'i yapıları ve mevcut olanaklarıyla gereksinmeyi karşılayamaz durumdadır. Balıkhanelerin çoğu belediyelere ait olmakla birlikte, kooperatif ve birliklere, özel şahıs ve şirketlere ait olanları da bulunmaktadır. 43 balıkhanenin toplam satıcı adedi 1517 kişidir. Ancak bu sayıda dükkân sahibi yerli satıcılar, komisyoncular dahil olduğu gibi yer sahibi olmayıp sadece balığının günlük satışını yapmaya gelip giden seyyar satıcılarda dahildir. Çizelge II incelenecek olursa sadece 6 balıkhanenin soğuk hava deposuna sahip olduğu görülür. Bu soğuk hava depoları da yeterli kapasitede değildir. Mevcut balıkhanelerin % 86.3'ünün soğuk hava depolarından yoksun olması, balığın balıkhaneye girer girmez satışını zorunlu kılmakta, satış yapılmayan balıklar bozularak atılmakta ve böylece üreticilerin emekleri boşa gitmektedir. Balıkhanelerde satış, Belediyece görevlendirilen memurların gözetiminde yapılmaktadır.

Balıkhanelerin % 70'inde defter tutulduğu, satış kayıtlarının yapıldığı görülmüştür. Balıkhanelerin hemen hemen hepsinde satış, komisyoncu (tefeci - tüccarının tekelinde olmaktadır. Üretici doğrudan doğruya satışa girememektedir. Özellikle İstanbul, İzmir, Samsun gibi büyük tüketim merkezlerinin balıkhanelerinde yerli satıcı (dükkan sahibi) olarak yer alan tefeci - tüccarlar, satıştan çok büyük kazançlar sağlamakta ve üreticilerin emeğini alabildiğine sömürmektedirler. Üreticiler avladıkları balıkları balıkhanede anlaştıkları tefeci - tüccarlarla göndermekte, satışı yapan tefeci - tüccar satış tutarının % 6 - 10'unu kendi payı olarak almakta, üstelik bu pay da masraf düşülmeden verilmektedir. Böylece tefeci- tüccarların payı daha da artmaktadır. Balıkçıların çoğunun bu tefeci - tüccarlara daha önceden borçları olduğundan ellerinde hemen hemen hiç bir şey kalmamaktadır.

Belediyelerce satıştan alınan rüsum 1380 sayılı su ürünleri yasası ile azami % 5 olarak belirtildiği halde, bir çok balıkhanede bunun üzerine çıkılmaktadır. Su ürünleri satışından alınan vergi oranı % 2.5 - 17 arasında değişmektedir. Büyük balıkhanelerde tefeci - tüccar payının telefon, telgraf giderleri, askeriyeye yardım hastanelere yardım vb. şeklinde kesintiler söz konusu olmakta ve kesintiler

toplam satış tutarının % 15 - 25'i arasında değişmektedir. Bütün bu vergiler ve kesintilerde yoksul balıkçının sırtına yükletilmektedir. Görüldüğü gibi sömürücü hakim azınlık, hiç bir sosyal güvencesi olmayan yoksul balıkçıların yaşamlarının daha da kötüleşmesi için elinden geleni yapmaktadır.

**6. DONATIM :**

Su ürünleri üreticilerinin kullandıkları araç ve gereçleri üç grupta toplayabiliriz.

**A) Balıkçı gemileri :** Gemiler, motorlu ve motorsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Balıkçı gemileri genellikle 18 - 20 metre boyunda olup motorlarının beygir güçleri ise 20 - 200 arasındadır. Tekneler Türkiye'de yapılmakta, motorlar ithal edilmektedir. Ortalama tekne fiatları motorsuzlar 30.000 TL., motorlular 45.000 TL.'dır. Balıkçı gemilerinin bölgelere göre dağılımı çizelge III'de verilmiştir.

**ÇİZELGE III.**

**Balık Av Gemilerinin Bölgelere, Motorlu ve Motorsuz Oluşlarına Göre Dağılımı**

| Bölgeler | 1970 | 1971 |
|---|---|---|
| KARADENİZ | 2.771 | 2.505 |
| — Motorlular | 2.558 | 2.316 |
| — Motorsuzlar | 213 | 189 |
| MARMARA | 2.404 | 2.393 |
| — Motorlular | 2.168 | 2.165 |
| — Motorsuzlar | 236 | 228 |
| EGE | 820 | 228 |
| — Motorlular | 749 | 226 |
| — Motorsuzlar | 71 | 30 |
| AKDENİZ | 381 | 408 |
| — Motorlular | 281 | 348 |
| — Motorsuzlar | 100 | 60 |

KAYNAK : **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Su Ürünleri Raporu,** DPT.

Türkiye'de balıkçı gemileri genellikle ağaçtan yapılmışlardır. Bölgelere göre değişik tipdedirler. Çoğu kullanışsız olan gemiler, gelişen av yöntemlerine uymamaktadırlar. Gemiler genellikle gereğinden daha güçlü motorlarla donatılmışlardır. En uygunu 25 metre uzunluğunda tahta ve çelikten yapılmış olanlardır. 1971 yılında bu tipte 25 gemi inşa ettirilmiş olup halen çalışmaktadır. Türkiye'deki balıkçı gemileri genellikle küçüktür. Toplam 9.242 balıkçı gemisi olup bunun 1.236'sı motorsuz (kayık, sandal), 6.000'den fazlası 10 metre uzunluğun altında ve 20 BG.'den daha küçük motorla donatılmıştır. 1972 yılı istatistiklerine göre 73.600 adet çeşitli balığ ağı ve 842.818 adet de diğer av malzemeleri bulunmaktadır. Motorlu balıkçı gemilerinin % 30'u balık bulma cihazı ile donatılmıştır. Gemilerde denizcilik aracı olarak sadece balıkçı pusulası bulunur. Radar ve yön bulucu (direction finder), pompa hidrostel balıkçılar tarafından kullanılmaktadır. Gırgır gemilerinin ancak % 10'u power-black ile donatılmıştır.

Türkiye'de saç tekne inşa eden tersaneler Trabzon, İstanbul ve İzmir civarında toplanmış olup, çoğu özel şahıslara aittir. Bu tersanelerin büyük bir kısmı son yıllarda faaliyete geçtiği için maddi ve teknik bir çok eksikliklere sahiptir (8).

**B) Ağlar :** Amaçlarına göre üretimde kullanılan ağları beş gurupta toplamak mümkündür : a) Çevirme ağları, b) Sürütme ağları, c) Dip ağları, d) Salma-uzatma ağları, e) El ağları, Bunların bir kısmı Türkiye'de üretilmekte, bir kısmı da ithal edilmektedir.

**C) Diğer Av Araçları :** Diğer deniz av araçları arasında olta, çaperi, parakete, sepet, zıpkın, tüfek... vb. bulunmaktadır. Bunların hemen hemen tamamı Türkiye'de imal edilmektedir.

**7. ULAŞIM :**

Su ürünlerinin ulaşımı için ideal olan soğuk zincir (ulaşım ağı) henüz Türkiye'de kurulmamıştır. Ancak zincirin halkası niteliğinde olan soğuk hava depolarıyla, çok az sayıda frigorifik kamyon bulunmaktadır.

Su ürünlerinin % 70'i karayolu ile taşınmaktadır. Avlanma bölgeleri tüketim merkezlerine yakın olduğu tak-

dirde balıklar karaya çıkarılmadan deniz yolu ile tüketim alanlarına ulaştırılmakta, bu ulaşımda her hangi bir soğutma söz konusu olmamaktadır. Su ürünlerinin % 40'ı buz ile muhafaza edilerek taşınmakta, diğerlerinin ise soğutmasız olarak ulaşımı sağlanmaktadır. Frigorifik kamyonlar ise ancak su ürünleri ihracatı yapan firmalarca kullanılmaktadır. Uçakla taşıma, özellikle kabuklu ve yumuşakcaların ihracatında kullanılmaktadır. Frigorifik araçların su ürünleri ulaşımında genellikle yer almaması, buz fiatlarının yüksek olması nedeni ile ulaşımda kullanılmaması, akaryakıt fiatlarındaki artışlar nedeni ile ücretlerinin yüksek olması vb. nedenlerle su ürünlerinin üretim bölgelerinden tüketim bölgelerine ulaşımı güçleşmekte, kıyı şeridinde kişi başına tüketim 10 kg. olduğu halde, iç bölgelerde bu miktarın çok altına düşmektedir. (9).

**8. PAZARLAMA :**

Türkiye'de su ürünleri üreticilerinin en önemli sorunlarından biri de pazarlamadır. Tefeci - tüccarların ve diğer aracıların (toptancı - parakendeci, küçük parakendeci gibi) en büyük rolü oynamalarından dolayı üreticinin malı değerinin çok altında gerçekleşmektedir.

Karadeniz'de bol miktarda stok ürün elde edilmesine karşın, üreticilerin ürünlerine değerlerinin çok altında fiat verilmesinden ötürü, bu verimlilikten gereği gibi yararlanılamamakta ve üreticinin emeği boşa gitmektedir.

Türkiye'de gerek üreticiler ve gerekse tüketiciler yönünden önem taşıyan konulardan biri de su ürünleri fiatlarında görülen düzensizliktir. Fiat arza bağlı olarak yıl içinde büyük dalgalanmalar göstermekte, üretim bol olduğu zamanlarda düşük, az olduğu zamanlarda yüksek olmaktadır. Özellikle yurdumuzda soğuk koruma ve değerlendirme olanaklarının çok yetersiz oluşu da fiatlardaki düzensizliği daha da arttırmaktadır. Su ürünleri, a) üretici, b) Komisyoncu - Kabzımal (tefeci-tüccar), c) Toptancı-perakendeci, d) Küçük perakendeci zincirinden geçerek tüketiciye ulaşmaktadır. Bu zincirde fiattan en büyük payı tefeci-tüccarlar almaktadır. Sömürücü hakim azınlık içinde yer alan tefeci-tüccarların sömürüsünü tamamen ortadan kaldırmasa bile, kooperatiflerin üretici ve tüketici arasında yer alması gerekmektedir.

**9. İŞLEMEve SOĞUK ZİNCİR :**

Su ürünleri balıkunu, balıkyağı ve konserve olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de üretilen sanayi yeminin % 50den fazlasının kümes hayvancılığında kullanıldığ varsayılırsa, % 10 balıkunu karıştırılması halinde Türkiyenin 1977 yılında balıkunu ihtiyacı 48.300 ton, 1982 yılında ise 74.700 ton olacaktır. Balıkunu ihtiyacımızın bu kadar büyük olmasına rağmen üretim çok düşüktür. Balıkunu üretiminden yan ürün olarak elde edilen balıkyağı, değerlendirme sahasına göre rafine edilerek, margarin, metabolik sabunlar, kola, boya, muşamba ve deri sanayiinde kullanılmaktadır. Trabzon Et Balık Kurumu (EBK) ve DEMAS tesislerinin 1974 yılı balıkyağı üretimi 682 tondur (10).

Su ürünlerinin bozulmadan uzun zaman korunması için uygulanan yöntemlerden biri de su ürünlerinin konservelenmesidir. Tuzlanmış, kurutulmuş, tütsülenmiş olarak hermetikli kaplarda korunarak tüketime sunulan su ürünleri için yurdumuzda değerlendirme tesisleri istenilen teknolojik düzeyin çok altındadır. Dünya ülkelerinde toplam su ürünleri üretiminin % 9.1'i konserve yapılırken, Türkiye'de toplam üretim ancak % 0.6 gibi çok düşük kısmı konserve olarak değerlendirilmektedir.

Balıkçılıkta gelişmiş ülkelerde, su ürünleri tüketiciye tazeliğini ve kalitesini kaybetmeden sunulabilmektedir. Bunun nedeni; soğuk zincirin bütün halkaların gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunun için buz üretimi tesisleri oluşturulmakta, balıkçı teknelerine soğuk

koruma oda ve ambarları yapılmakta, kıyıda balık uzun süre korunabilmekte, balığın ulaşmak için modern taşıt araçları kullanılmaktadır.

Türkiye'de su ürünlerinin ihracatında kullanılan ulaşım ağı (soğuk zincir) yok denecek şekilde bulunmaktadır. Yılda 10 bin tona yakın su ürünlerinin korunması yapılıyorsa da, soğuk tekniğin gerektirdiği koşullar yerine getirilmediğinden mevcut kapasiteden beklenen fayda sağlanamamaktadır. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün araştırmalarında 191 adet soğuk depo saptanmıştır. Bunun 33 adedi EBK'na 80 adedi belediyelere, 72 adedi özel şahıs ve şirketlere ve 6 adedi kooperatiflere ait olup toplam kapasite 127.041 $m^2$. dir. Toplam kapasitenin % 51.41'i Marmara, % 12.84'ü Orta Anadolu bölgesinde olup, balıkçılık üretiminin % 70'ini sağlayan Karedeniz Bölgesinde ise ancak % 4.3'ü bulunmaktadır.

**10. TÜKETİM :**

Su ürünleri tüketimi, iç tüketim ve ihracat olarak iki bölümden oluşur. Türkiye'de kişi başına düşen balık eti miktarı ortalama 5.3 kg.'dır. Bu miktar kıyı bölgelerimizde 10 - 12 kg.'a kadar çıkmaktadır. İç bölgelerde hiç balık etinin tüketilmediği yöreler de bulunmaktadır. Bunun nedeni, soğuk zincir yetersizliği, pazarlama işlevlerindeki aksaklıklar dolayısıyla balığın üretim bölgesinden tüketim bölgesine ulaşamamasıdır.

Su ürünleri a) Taze, donmuş, soğutulmuş, b) Tuzlanmış, kurutulmuş, tütsülenmiş, c) Konserve edilmiş, d) Balıkunu ve yağı şeklinde tüketilmektedir.

Türkiye'de su ürünleri genellikle taze olarak tüketilmektedir. Soğuk hava depolarının ve koruma tesislerinin yetersizliği, değerlendirme olanaklarının sınırlılığı bu durumu yaratmaktadır.

1972 - 1973 yılları su ürünleri üretiminin tüketim şekillerine göre dağılımı çizelge IV'de görüldüğü gibidir.

**ÇİZELGE IV.**
**Su Ürünlerinin Tüketim Şekilleri**
**(Ton olarak)**

| | 1972 | | 1973 | |
|---|---|---|---|---|
| **Tüketim Şekli** | **Miktar** | % | **Miktar** | % |
| Taze | 164.076 | 87.2 | 217.500 | 87.0 |
| Donmuş | 8.467 | 4.5 | 13.250 | 5.3 |
| Kurutulmuş, tütsülenmiş | 2.882 | 1.5 | 3.000 | 1.2 |
| Konserve | 1.693 | 0.9 | 1.500 | 0.6 |
| Balık unu ve yağı | 9.973 | 5.3 | 13.750 | 5.5 |
| Diğerleri | 1.129 | 0.6 | 1.000 | 0.4 |
| **TOPLAM** | **188.160** | **100.0** | **250.000** | **100.0** |

KAYNAK : **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Su Ürünleri Raporu,** DPT.

Çizelge IV'de görüldüğü gibi, taze balık tüketimi tüm tüketimin. % 87'sini oluşturmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, işlenmeyen, değerlendirilmeyen balıkların dışında taze olarak tüketilmeyip, bozulan, denize dökülen balıkların da taze tüketim miktarı içersinde yer almış olmasıdır. Bu fire oranı % 10 - 15 arasında değişmektedir.

Su ürünleri sektöründe planlı dönemlerde, kalkınma planında öngörülen hedeflere yaklaşılamamış, üretimde beklenen gelişmeler sağlanamadığı gibi tutarlı bir dış ticaret politikası da izlenememiştir. Çizelge V'de 1967 - 1974 yılları arasında yapılan su ürünleri ihracatı gösterilmiştir.

**ÇİZELGE V.**

**Türkiye'nin Su Ürünleri Üretim Ve İhracatı (1967 - 1974)**

**(bin ton olarak)**

| Yıllar | Üretim | İhracat |
|---|---|---|
| 1967 | 200.3 | 10.1 |
| 1968 | 124.4 | 7.6 |
| 1969 | 167.4 | 9.4 |
| 1970 | 179.3 | 9.4 |
| 1971 | 160.2 | 7.5 |
| 1972 | 188.1 | 7.4 |
| 1973 | 250.0 | 9.9 |
| 1974 | 242.7 | 9.4 |

KAYNAK : DİE. Yayınları

1971 ve 1972 yıllarında su ürünleri ihracatının düşmesine neden olan en büyük etken, deniz balıkları üretim miktarındaki azalmadır. Özellikle ihracatta geçmiş yıllar önemli yer tutan palamut ve torik balıklarının giderek az avlanır duruma gelmesi, ihracati büyük ölçüde etkilemiştir. Ancak tatlı su balıkları, kabuklu hayvanlar ve yumuşukçalar ihracatı eskiye oranla artmış ve bu, balıklardan doğan boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

İhraç edilen su ürünlerinin tüketim şekillerine göre, genel su ürünleri ihracatında aldıkları pay şu şekildedir. Taze, soğutulmuş ve dondurulmuş olan balıklar ortalama % 50'nin üzerinde pay alarak ihracatın önemli kısmını oluşturmaktadırlar. Tuzlanmış, kurutulmuş, tütsülenmiş ve salamının edildiği balıkların su ürünleri ihracatındaki oranı ise % 1 - 3 arasında değişmektedir. Kabuklu hayvanlar ve yumuşakcalar tüm ihracat içinde yaklaşık % 40-50 oranında yer almaktadır. Süngerlerin ihracat içindeki oranı % 10 - 15 arasındadır (11).

Su ürünleri üretiminin yıllara göre dalgalanmalar göstermesinin yanı sıra, üretimin bol olduğu yıllarda bile dondurma, soğutma ve işleme olanaklarının sınırlılığı üretici ile dış alıcı arasında doğrudan bağlantının kurulamaması, gibi etkenler, ihracatın düşük olmasının nedenleri arasında sayılabilir.

Her ne kadar dışa bağımlı bir ekonomik yapı içinde su ürünleri ve balıkçılık sorunlarının . çözümlenmesi beklenemezse de kısa dönemde alınması gereken önlemler bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz; hiç bir sosyal güvencesi olmayan balıkçılar SSK kapsamına alınmalıdır, küçük üreticilere maddi teminat aranmaksızın uzun vadeli, düşük faizli krediler verilmelidir, kooperatiflere verilen kredi miktarı arttırılmalıdır, küçük üreticilerinin kooperatifleşme çabaları desteklenmelidir. Büyük balıkçı gemilerinde çalışan deniz emekçileri örgütlenerek sendikal hakları için mücadele etmelidir. Sanayi ürünlerinin artıkları denizlerde balık neslini yok etmektedir. Örneğin, Su Ürünleri Bölge Müdürlüğü yetkilileri İzmir Körfezinde balık neslinin 20 yıl sonra tümüyle tükeneceğini söylemektedir (12). Denizlerin kirlenmesini önleyecek etkili önlemler kısa erimde alınmalıdır. Kontrolsüz yapılan ve balık neslinin tükenmesine neden olan avcılık önlenmelidir. Telsiz yasasında gerekli değişiklikler yapılarak balıkçı gemilerinde telsiz bulundurulmasına izin verilmelidir. Türkiye'de tarım ürünlerinin pek çoğuna uygulanan taban fiat uygulaması su ürünleri sektöründe de uygulanmalıdır. Denizlerimizdeki ve iç sularımızdaki mevcut balık türleri zaman, yer vê miktar olarak saptanmalıdır. Su ürünlerinin üreticiden tüketiciye ulaşmasına kadar geçen süreçte tefeci-tüccarlar ve aracılar yüzünden oluşan fiat artışlarının önlenmesi için kooperatif ve birliklerin su ürünleri pazarlanmasında yer almalarına yardımcı olunmalıdır. Balıkçılığın gelişmesi ve üretimin değerlendirilmesi için büyük kapasiteli soğuk koruma depolar yapılmalı ve yurt çapında soğuk zincirin kurulması için çalışılmalıdır. Balıkçıların gereksinimlerini karşlayacak şekilde balıkçı barınaklarının yapımına hız verilmelidir. Üretimdeki azalma nedeni ile ihraç olanağı kalmayan palamut, torik ve uskumru gibi balıkların üretimini artıracak önlemler alınmalıdır.

(*) Balıkların geçit yerlerinde kurulan geniş bir ağ sistemi.

**NOTLAR :**

1-2-3-4-5-8-10-11) **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Su Ürünleri Raporu,** DPT. s : 3/12/19-21/22/24/52, 54. 57/67/77.
6) Özer Ozankaya; **Taşucu Balıkçılık Kooperatifinin Öyküsü,** Milliyet, 14 - 19 Temmuz 1975.
7-9) **1973 Yılında Türkiye'de Su Ürünlerinin Muhafaza, İşleme Ve Pazarlama Olanakları Sorunlar ve Tedbirlerin Araştırılması,** Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı/Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, No : 3
12) Sermet Öğütmen; **İzmir Körfezinde Balık Ve Kirlenme Sorunu,** Politika, 3 Şubat 1977.

---

# ŞİLİ (II)

Bu yüzyılda ülkenin gelişimini betirleyen hakim üretim tarzının kapitalizm olduğu açıktır. Ancak burjuva demokratik devrimi içeriği oldukca daralmakla birlikte tamamlanmadığından ülke ekonomisi emperyalist metropollerce belirlendiğinden dışa bağımlı çarpık ve geri bir kapitalizm hüküm sürmektedir. Ancak Şili'de nisbi demokratik hak ve özgürlükler bir çok burjuva demokrasisinden bile ileri olabilmiştir. Fakat emperyalizmin gizli işgali altında yeni sömürge yapı esastır. Bundan dolayı kırsal kesimde feodal ve geri üretim ilişkileri varlığını sürdürebilmiştir. Bunun sonucu yoksul ve topraksız köylüyle toprak ağaları ve bunların içinde yer aldığı hakim sömürücü azınlık (oligarşi) arasındaki çelişki de keskinleşmektedir.

Bu dönemde Şili işçi sınıfı göreli olarak da olsa oldukça gelişti. 1953'-lere kadar Şilili işçiler çeşitli sendikalarda örgütlendiler. 1938'lerde halk hareketleri yoğunlaştı. Temel sloganı «ekmek, konut, gömlek» olan bu toplumsal muhalefet hareketleri doğru devrimci önderlikten yoksun olduklarından giderek pasifize oldular. 1953 senesinde bütün sendikalar CUT (Central Unico de Trabajdore) adı altında birleştiler. CUT giderek ülkenin siyasi hayatında önemli etkiler yarattı. 1960'-larda 300. bine varan üyeye sahipti. Yönetiminde ŞKP'nin ağırlıkta olduğu sendika 1968'in sonlarında çok büyük grevler örgütlemeye başladı.

Tarım alanında da 1965'lerden sonra yükselmeğe başlayan bilinç düzeyi yoksul ve topraksız köylülerin örgütlenmesini doğurdu. 1968'de tarım işçileri birliklerinde örgütlenmeye başladılar. Özellikle MIR (Şili İhtilalci Solu) nun örgütlediği eylemler sonucu Şili kırsal kesimindeki geleneksel değer yargıları çökmeğe başladı. (21).

Özetlersek, ülkenin sınıfsal yapısı bir yanda kökeni büyük toprak sahipliğinden gelen ve her türlü üretim aracı mülkiyetini tekelinde bulunduran ve aynı zamanda politik üst yapıda da bizzat kendileri temsil edilen küçük bir azınlığın oluşturduğu oligarşiden ve öte yanda da büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda ve maden ocaklarında yüzyıllar boyunca hakim sınıfların baskısı altında yaşamalarını çok zor koşullar ile sürdürmeğe çalışan emekçi sınıf ve tabakalardan oluşmaktadır.

1929-1933 ekonomik bunalımı patladığında Şili işçi hareketi yeni bir safhaya girdi. Bütün radikal kesimler,

bu arada diktatör Ibanez tarafından kapatılmış olan ŞKP'den onun çok sekter ve oldukça pasifist tutumundan dolayı ayrılmaya başladılar. 1930'larda bir çok ilerici örgüt kuruldu. Sonunda ayrılanların büyük bir bölümü 19 Nisan 1933'de, gelecekte, Şili siyasal tarihinde oldukça büyük bir yer kaplayacak olan **Sosyalist Parti**'yi kurdular. III. Enternasyonel'e ve SSCB'ye karşı olan SP, işçi sınıfı diktatörlüğünü ve devletin şiddet yoluyla yıkılması gerektiğini savunuyordu. Toplumsal gerçeği yorumlama anlamında Marksizme bağlıydı ve sınıf mücadelesini tarihin itici gücü olarak kabul ediyordu.

Gerek Ş.K.P'nin, gerekse SP nin Şili siyasal hayatında yer almaları işçi sınıfı hareketinin düzeyini saptamada bizi yanılgıya düşürmemelidir Zira ŞKP.'nin; daha sonrada etraflıca inceleyeceğimiz gibi oldukça sekter, sağ ve pasifist tutumlarına karşı SP'nin de daha oturmamış bir siyaseti vardır. SP ayrıca Troçkizm'den de etkileniyordu. Doğru devrimci önderliğin olmaması, uzun müddet işçi sınıfı hareketi ile sosyalist hareket arasındaki bütünlüğün sağlanamamasını getirmiştir.

İşçi sınıfı içinde «Ekonomizm» hastalığı etkindir ve bunun doğrudan sonucu «Reformizm» büyük ölçüde sorunların ekonomik mücadele ile ve giderek reformlarla çözümlere ulaşabileceği kanısına yol açmıştı. Şili'de siyasal yönetimin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiğini inceleyelim.

1926'da Alessadri'yi deviren İbanez'in yönetimi 1927'de ŞKP'ni kapatıyor. Fakat 1930 krizinde güç duruma düşen İbanez kitleleri bir ölçüde pasifize etmek amacıyla 1931'de **tekrar** ŞKP'nin açılmasına izin veriyor. İbanez'den sonra 1938'e kadar Alessandri'nin ikinci başkanlık dönemi vardır. Bu yeni dönem, Şili siyasal tarihinde bir dönüm noktasının; ilk «Halk Cephesinin» kurulmasının başlangıcı olmuştur. Halk cephesinde SP, ŞKP, ve RP temsil edilmekteydi. SP 1940'da Halk Cephesinden ayrıldı. Ayrılıncaya kadar hükümette üç bakanlığa sahipti. SP'nin Halk Cephesinden çekilmesinden sonra, KP, RP ve Liberallerle garip bir ittifak kurdu. Başkanlığa Gonzalez Videla seçildi. KP'nin, bu hükümete kadar bütün burjuva hükümetlerini (bütün başarısızlıklarına rağmen) desteklemesini mevcut sosyo ekonomik düzeni korumakla görevli Gonzalez Videla, 1947'de KP'ni kapatarak mükafatlandırdı. (22) Kısacası 1938-52 arası, radikallerin siyasal yönetimi yönlendirdikleri bir dönem oldu.

Şili'de son elli yıldır bir çok hükümet hayat standartını yükseltmek amacıyla iktidara geldi. Fakat hepside ülkenin emperyalist metropollere bağımlı olmasından ileri gelen ekonomik yapısal bozukluğun neden olduğu enflasyonu, işsizliği, pahalılığı önleyemediler. Aksine arttırdılar. Pratikte yaptıkları «Hür Teşebbüs» ü korumak, anti-komünizm propogandası yapmak, ülkeyi ABD ye ve diğer emperyalist güçlere peşkeş çekmek oldu. Bütün bu hükümetler, emekçilerin ekonomik demokratik istemleri karşısında ancak ordunun yardımı ile ülkeyi idare edebildiler.

Anti-demokratik uygulamaları ile **«Hukuku, demokrasiyi, demokratik hukuk devletini»** korumak kılıfı altında düzenin bir sonucu ve gereği olarak cahil bırakılmiş halkı kandırarak yöntetimlerini sürdürdüler. (23)

Kapitalist ekonomi kuralları çerçevesinde ekonomik büyümeyi sağlayacak çabalar, eninde sonunda güçlüklerle karşılaşıyordu. Çünkü ülkedeki dışa bağımlı, çarpık kapitalist düzende bir yanda aşırı tekelleşmenin, öte yanda da ufak iyi işlemeyen işletmelerin olduğu sanayi sektörünün yapısı hızlı ve sürekli kalkınmayı engelliyor ve «kalkınmanın» meyvelerinin orantısız

bir biçimde yüksek ve kısmen de gelişen orta sınıf gruplarının eline geçmesini sağlıyordu.

Geleneksel hakim sınıfların elinde bulunan büyük topraklar, işletilmeyen büyük çiftlikler can alıcı bir niteliğe bürünen toprak sorununu derinleştiriyordu.

«Halk cephesi» nin uygulamaları nedeniyle halkın umutlarının sönmesi sonucu, bir kurtarıcı aranmaya koyuldu ve 1952'de tekrar eski diktatör İbanez partilerüstü bir aday olarak Başkan oldu.

1952 seçimleri iki başka nedenle de önem taşıyordu. Birincisi toplumsal değişim sürecinin, Şili'nin kırsal alanlarındaki geleneksel yaşama biçimini değiştirmekte olduğu görülüyordu. Çok sayıdaki tarım işçisi ve yarıcı ilk kez toprak ağalarına karşı gelerek, geleneksel sağ kanat partileri yerine, kendilerini reformist gösteren **İbanez'e oy** veriyordu. İkincisi ise seçimlerde ilk kez Allende başkanlığa adaylığını koyuyordu, ve daha önemlisi Allende kendi partisinin büyük bir çoğunluğunun muhalefetine rağmen ŞKP'nin desteğini kabul ediyordu.

Eski diktatör iktidara gelince demogojik seçim kampanyası sırasında verdiği sözleri tutmadı. En büyük eylemi ŞKP'nin açılmasına izin vermek oldu. Ayrıca eski diktatör 1952'deki «müttefiklerinin» çoğunun yapacağını umduğu başlıca yapısal reformların hiç birini gerçekleştiremedi. 1956'da SP ve ŞKP aralarına PADENA ve PDC gibi diğer ufak sol gurupları da alarak FRAP (Fronte de Accion Popular) «Halk Eylemi Cephesi» ni oluşturdular. 1958'e gelindiğinde siyasal inisiyatifini yitiren İbanez'in en kararlı muhalifi FRAP idi. 1958 başkanlık seçimlerine FRAP Allende'nin liderliğinde katıldı. (24) Şili oligarşisi mevcut düzenin en kararlı savunucusu olan temsilcisi RP'yi FRAP'a alternatif olarak sundu. Seçimleri Radikal Jorge Alessandri kazandı. 1960'larda her kesimde giderek örgütlenen Şili halkı, işyerlerinde aynı işi yapan Amerikalı mühendis ya da işçi ile, Şili'li mühendis ya da işçi arasındaki maaş ve ücret farkını, Amerikalı ile Şili'liye yapılan uygulamadaki farklılıkları, zor çalışma koşullarını, düşük yaşam standartlarını (hakim sınıfların ve Amerikalıların yaşam koşulları ile karşılaştırarak) gördükçe bilinçlendiler. Bu bilinçlenme anti-emperyalist ama özellikle anti - Amerikan bir mücadeleye neden oldu. Aynı dönemde tekstil, metal, plastik ve gıda sanayiinde çalışan işçiler ile bazı devlet kuruluşlarında (The National Oil Co., National Eleçtiricity Co.) ki işçiler CUT çatısı altında toplandılar.

1963 senesinde işsizlik oranı % 7'ye çıktı. Alessandri Şili'nin kronik bir hal almış sorunlarının üstesinden gelemediği için, artan radikal değişiklik istemlerini de durduramıyordu.

Alessandri'nin iktidarı sırasında asıl önemli gelişmeyi Frei'ın Hıristiyan Demokrat Partisi yaptı. Halkın yükselen toplumsal muhalefetini pasifize etmek ve kendi denetimleri altına almak amacıyla, Şili oligarşisi HDP'ni kitlelere empoze etti. 1964 seçim propagandalarında Frei tarım reformu, bakır madenlerinin millileştirilmesi, devlet gücünün (yatırımlarda) artması, işsizlik ve pahalılıkla savaş, çeşitli endüstri dallarında işçilerin yönetime katılması gibi vaadlerde bulundu. 1964 seçimlerinde Frei, FRAP'a karşı, seçimleri kazandı. Sloganları «özgürlük içinde devrim (Revolution in Freedom)» olan Frei'in (Bu Frei'ı iktidara getiren ve özünde, Latin Amerikada Küba devrimine karşı bir alternatif olarak ortaya konmak istenen bir reformist burjuva programının adıdır.) düşünceleri şöyleydi: «Önemli bir değişiklik olması için, gerekli ön koşul olarak, sınıf mücadelesinin sınırlı bir biçimi gereklidir. Ama HDP'nin nihai hedefi bir sınıfın öbür sınıf üzerinde zafer kazanması olmayıp «ortak bir

toplum» içinde farklı çıkarların uyumlu bir hale getirilmesiydi.» (25)

Frei 1964'de iktidara geldiğinde ABD tekelleriyle bir dizi anlaşma yaptı. Bu anlaşmalara göre devlet bu ABD yatırımlarında hisse sahibi olmaya başladı. Gelişmeleri bazı sayılarla verecek olursak, devlet Anaconda'da % 25, yavru şirketlerinde % 49, Kennecott'da % 51, Cerro Corporation'da % 25 hisseye sahip oldu. Devlet toplam 416 milyon dolarlık yatırımın 1/4'üne sahip oldu. Bu atılımları, tarım altbaşlığı altında anlattığımız gelişmeler izledi. SSCB, emperyalizmi ekonoimk planda geriletmek ve özellikle Şili'deki «barışçıl geçişi» desteklemek amacıyla, 1968 yılında Şili ile 42 milyon dolarlık endüstriyel anlaşma yaptı. (?6) emperyalizmi ekonomik planda geriletmek ve özellikle Şili'deki «barışçıl geçişi» desteklemek amacıyla, 1968 yılında Şili ile 42 milyon dolarlık endüstriyel anlaşma yaptı. (26)

Frei'ın gerçek yüzü ve uyguladığı ikiyüzlü politika da kısa zamanda açığa çıktı. Onun zamanında Amerikanın Şili'deki yatırımları 1 milyar 268 milyon dolara yükseldi. Bunun 887 milyonu maden yataklarındaki yatırımlara ayrılmıştı. Yükselen toplumsal muhalefeti «bastırmada» Frei eskı diktatörleri hiç aratmıyordu. 1966 Martında ve 1967 Kasımında, iki defa, maden ocaklarında direniş yapan işçilere askerleri saldırttı. Maden işçilerinin direnişlerini kırdırttı. 1967 Kasımında grevde altı işçi öldürüldü, düzinelercesi Santiago sokaklarında yaralandı.

Hayat pahalılığı 1965'de % 25, 66'da % 17, 67'de % 22 arttı. Şili ulusal parası Escudo'nun değeri sürekli olarak düşürüldü. Pahalılık ve işsizlikle mücadele edeceğini söyleyen Frei'i Şili Planlama Örgütü ODEPLA'ın 1971 yılı istatistikleri yalanlamaktadır. Çizelge III. de görüldüğü gibi Frei döneminde pahalılık ve işsizlik giderek artmaktadır.

**ÇİZELGE III.**

**Şili'de 1964-1970 Arası Enflasyon - İşsizlik - Kişi Başına Gelir Artışı**

| | 1964 | 1966 | 1968 | 1970 |
|---|---|---|---|---|
| Santiago'da işsizlik | % 5.3 | % 5.4 | % 6.0 | % 6.9 |
| Enflasyon hızı | 46.0 | 22.9 | 26.6 | 34.0 |
| Kişi başına GSMH artışı | 1.6 | 4.6 | 0.6 | - |

İlk altı aya ait rakamlar

**ÖDEPLA (Office of Naticnal Plannig)**

Şili'de hakim sınıfların içinde bulundukları bunalım derinleşirken, toplumsal muhalefet her düzeyde (ideolojik, politik, örgütsel) ve kesimde yükselirken, bu koşullar içinde, 1970 seçimlerine gidildi. Allende, seçimi tututucu ve liberallerin desteklediği radikal adaya karşı kazandı. 1970 seçimleri Şili'de emekçilerin hakim sınıflara karşı kazanmış olduğu ilk «zafer» oldu. Fakat bu «barışçıl zafer»in geçici olacağı onun kuramsal temellerini kısaca irdelediğimiz ve Şili'deneyinin sonucu göz önünde bulundurulduğunda çok kolayca anlaşılmaktadır.

## IV. DÖNEM: 1970'DEN GÜNÜMÜZE KADARKİ DÖNEM

Unitad Popular (UP) (Halk Cephesi), Allende'nin öncülüğünde iktidara geldiğinde ülkedeki bu yapısal bozuklukları kökünden çözümleyecek nitelikte olmasa bile emekçi halk yararına bir dizi önlemler aldı. Bu önlemlerin sonunda Şili'de olumlu birtakım gelişmeler gözlendi. İlk atılımlar 1970 Ekiminde başladı. 15 yaşından küçük bütün çocuklara günde yarım litre süt

parasız dağıtıldı. Alınan bu önlem sonusunda 1971 Ağustosunda çocuklarda ölüm oranı % 20.1'e düştü. İşçi ailelerinin çocuklarına 5 milyon okul kitabı, 500 bin çift ayakkabı, büyük ölçüde okul malzemesi parasız dağıtıldı. Ücret ve aylıklar % 35-66 oranında artırıldı. Kısa sürede 260 bin işsize iş alanları açıldı. En önemli ihtiyaç maddelerinin fiyatları hükümetçe donduruldu. İşçi gelirleri % 20 artış gösterdi. 1970'de % 34.9 olan enflasyon hızı 1971 Nisanında % 6.6'ya indirildi. Besin maddelerinin tüketiminde görülen artış Çizelge IV'de görülmektedir.

**ÇİZELGE IV**

**Bazı Besin Maddelerinin Tüketiminde Görülen Artışlar**

| Besin maddeleri | Artış Oranı |
|---|---|
| Kümes hayvanları eti | % 15.0 |
| Et | 26.3 |
| Patates | 55.0 |
| Şeker | 37.0 |
| Pirinç | 15.0 |
| Süt | 16.0 |
| Yumurta | 13.6 |

Kaynak : H. Werners Barsch, M. Buscman, E. Wulff; Şili-Kara Darbe, s.24

Diğer önemli önlemleri de şöyle sıralıyabiliriz: «Kiralar donduruluyor. Yoksullar için Santiago'da 4500 konut yaptırılıyor. 1971'de 80 bin konutun inşaatına ivedilikle başlanıyor. Köylüler için kırsal alanda 7 bin konut yaptırılıyor... Hastanelerde işçiler ve işsizler için ilaç ve doktor muayenesi parasız yapılıyor. Yerel sağlık komiteleri kuruluyor. Ülke nüfusunun ortalama % 90.1'i sosyal sigorta kapsamına alınıyor (1970'de oran % 72 idi). Yaşlı ve malül emeklilerin maaşlarında % 78,5 oranında yükselme görülüyor». (27)

Bu önlemlerden başka anti-emperyalist nitelikte bir dizi atılımlar da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Göreli olarak bir takım geçici başarılar elde edilmişse de devlet aygıtının doğru bir çözümlemesi yapılmadığından ve ülke gerçeklerine uyan doğru bir devrim stratejisi uygulanmadığından bu başarılar «Başarı» olma niteliğini kısa zamanda kaybetmişti. Bu geçici başarıları şöyle sıralıyabiliriz: 1971 Mayısında ABD Braden Copper Holding'in işlettiği en büyük bakır madeni «El Teniente» devlet denetimi altına alındı. 1971 Haziranında bütün ABD bakır madenleri devletleştirildi. Daha sonra diğer maden yatakları da devletleştirildi.

Bütün önemli iç ve dış kökenli büyük kuruluşlar **anayasa hükümleri çerçevesinde** devletleştirildi. IBM, ITT, Du Pont, bütün tekstil ve çimento fabrikaları, kükürt madenleri, Lota ve Schwager kömür madenleri bu kuruluşlar arasındadır.

1971'de bakır üretimi 40 bin tondan 730 bin tona yükseldi. Ekonominin diğer kesimlerinde görülen artış miktarı çizelge V'de gösterilmiştir.

**ÇİZELGE V**

**Çeşitli Kesimlerde Görülen üretim Artışı (1971)**

| Kesim | Artış Oranı |
|---|---|
| Tarım | % 5 |
| Kükürt | 50 |
| Çelik | 10 |
| Çimento | 7 |
| Petrol | 32 |
| Elektronik malzeme | 55 |
| Elektrik enerjisi | 16 |

Kaynak : H. Werners Barsch, M. Buscman, E. Wulff; Şili-Kara Darbe, s : 27

Büyük finans kuruluşları olan bankaların % 90'ı devlet denetimi altına alındı, Şili oligarşisinin temel desteklerinden olan büyük çiftliklerin önemli bir kısmı istimlak edildi ve bu topraklar 50 bin köylüye dağıtıldı.

Allende döneminin siyasal gelişmelerini şöyle özetleyebiliriz; 1958'de oldukça ılımlı bir politika ile ortaya çıkan Allende, başkanlık seçimini az bir farkla kaybetmişti. Ama bu kez «Sol Kanat Programı» yani «Halk Cephesi Programı» daha radikaldi. Küba Devriminin etkisinde kalan ittifak, esas olarak sosyalistlerin baskısıyla daha radikal bir program hazırladı. Bununla birlikte ŞKP liderleri Küba örneğinin Şili'ye ve hatta tüm Güney Amerika ülkelerine uygun düşüp düşmeyeceği konusunda çok daha ılımlıydılar. ŞKP liderleri sosyalizme giden tek yolun «barışçıl yol» olduğu inancına sonuna dek sadık kaldılar. Halk Cephesi Yönetimi sırasında SP içinde önemli bir kanadın, seçim mücadeleleri ile şiddete dayanan devrim için yapılacak hazırlıkların **birlikte** yürütülmesini savunmasına karşın, ŞKP yakın gelecek için ancak «parlementer yol» un tek uygun yol olduğu konusunda ısrar etti. Bir başka deyimle, ŞKP'liler SP'nin sol kanadındaki radikalleşme eğilimine karşı sonuna kadar direndiler. Ayrıca MIR (Movimiento de Izqviedda Revolucionaria) adlı devrimci bir örgütlenme de işçilerin ve köylülerin etkinliğinin artırılması yoluyla radikalleşmeye gidilmesi isteğinde bulundu. MIR, sosyalizme ancak şiddete dayanan devrimci mücadele ile geçileceğini savundu. (28)

Bu gelişmelerin sonucunda Allende kendi partisinin desteğini bile tam olarak sağlayamadı. SP, Allende'yi ılımlı buluyordu. Bunu Allende'nin görüşlerinde gözlemek mümkündür. Onun devrim anlayışını Regis Debray ile bir konuşmasından rahatça anlayabiliriz. Onun düşüncelerinde, oldukça sağ bir siyaset izleyen ŞKP'nin «barışcıl geçiş» tezlerinin yansımasını rahatca görebiliriz. R. Debray, Allende'ye «Silahsız devrime, şiddete dayanmayan devrime inanıyor musunuz?» diye sorduğu zaman, Allende şu cevabı veriyor. «Şiddet sorununa inanmıyorum, devrim, iktidarın bir azınlık sınıfından bir çoğunluk sınıfına geçmesidir. Şimdi çoğunluk olan halk iktidardadır. Biz sosyalizme giden yolun inşa edildiği temel değişiklikleri yapmamızın mümkün olduğunu gösterdiğimizi iddia ediyoruz.» (29) Oysa yaşam tersini göstermiştir. Seçimleri kazanmakla siyasal iktidarın ele geçirilemeyeceği Şili deneyinin ulaştığı sonla kanıtlanmıştır.

Ayrıca Allende'nin şu gerçeği ne kadar hesaba kattığı şüphelidir. «Geribıraktırılmış ülkelerde hakim sınıfların askeri ve yarı askeri güçleri emperyalizmin birinci savunma hattıdır. Böylece emperyalist işgal kitlelerin gözünden gizlenmeye çalışmakta, bir çok halde yabancı askerler hiç ortada gözükmeden devrimci hareketlerin bastırılmasında her halükarda geçici) başarılar elde edilmektedir. (30)

Emperyalizmin görünürde çekilmesi emperyalist sömürü ve işgalin sona erdiğine değil daha kurnazca bir görünüme girdiğinin kanıtıdır. Yani artık emperyalizm Vietnamlı'yı Vietnamlı'ya, Taylandlı'yı Taylandlı'ya Şilili'yi Şilili'ye vb. kırdırmaktadır. «Ordu emekçi sınıf ve tabakalardan gelen gençlerden oluşur burjuva genci çok azdır.» diyerek Allende Başkan olduğu zaman silahlı kuvvetlerin de emekçilerin yanında yer alacağını söylüyordu.

11 Eylül 1973 günü, Şili'de ABD tarafından eğitilmiş, finanse edilmiş ve kontrol edilen üniformalı faşist cinayet şebekesinin Şili halkına karşı giriştiği acımasız bir imha savaşının başladığı gündür. Bu ülkede sosyalizmden, bağımsızlıktan, demokrasiden ye özgürlükten yana kim varsa ona karşı yürütülen bir imha savaşı. İşçilere, köylülere, devrimcilere UP taraftarlarına, solcu hristiyanlara, öğretmenlere, doktorlara, üniversite öğrencilerine, zeka ve kültüre, düşünen insana, kadın

ve çocuklara karşı bir savaş.

«Faşist cunta 12 000'i devrimci olmak üzere 30 000'in üzerinde kişinin ölümüne neden oldu. 200.000 Şili'li toplama kamplarına atıldı. İşkencelerden geçirildi. 20 000 kişi bugün hala dayanılmaz baskılar ve korkunç işkencelere katlanıyor. 600.000 işçi ve memur işlerinden çıkarıldı. Halk Birliği yönetimi sırasında devletleştirilen 250 endüstri kuruluşu sahiplerine geri verildi. «Zararları» tazmin edildi. 1500 tarım alanı yeniden toprak ağalarına iade edildi. Millileştirilen Şili bakırı yeniden uluslararası tekelci sermayeye verildi. ÇUŞ'lar eski etkinliklerini tekrar kazandılar.» (31)

Faşist Şili cuntasının bu 'milliyetçi' girişimlerinin ülke ekonomisine ne gibi «katkılarda» bulunduğunu bir takım rakamlarla görmeye çalışalım. 1975'in sonlarında Şili'de yıllık enflasyon oranı % 341'e ulaştı. Aynı yıl tüketim mallarının fiyatlarında %375, toptan eşya fiyatlarında ise % 440 artış görüldü. GSMH 1975'de % 15 düşüş gösterdi... IMF'nin bildirdiğine göre gerçek ulusal gelir en az % 26 düşmüş ve kişi başına gelir on yıl önceki düzeyin altına inmiştir. Tarım kesiminde verim düştü. 1975'de ihracat değeri % 28'lik bir düşüş gösterdi. İthalatta ise % 18 bir azalma oldu. Dış ticaret açığı 280 milyon dolara ulaştı. Döviz olarak ödenecek dış borçlar 3.6 milyar dolardan 4.1 milyar dolara yükseldi. Şili'liler dış borçları ödemek için ulusal gelirin % 34'ünü vermek zorundaydılar.

İşsizlik oranı darbeden önce % 3.1 iken 1974'de Santiago'da % 10'a 1975'de Santiago'da % 18'e ve ülkenin öteki kesimlerinde % 22ye yükseldi. En tutucu çevrelerin dahi bildirdiğine göre Temmuz 1976'da 2.5 milyon Şili'linin hiçbir işi yoktu.

1972'de Halk Birliği iktidarı zamanında tüm ulusal gelirin % 62.9'unu çalışanlar ve işçiler alıyordu. Mülk sahiplerinin payı % 37.1 idi. 1974'de durum tersine döndü. Emekçi sınıf ve tabakaların payı % 38.2'ye düştü, mülk sahiplerinin ki ise % 61.8'e yükseldi. Başka bir deyişle milyarlarca dolar emekçilerin cebinden alınıp oligarşinin ve emperyalistlerin cebine girdi.

Halk tarafından seçilmiş Halk Cephesi Hükümetinin saf dışı edilmesi büyük bir bölümüyle ÇUŞ'ların, herşeyden önce ITT'nin, Kennecott ve Anaconda'nın, CIA'in onun Şili'deki kurumu DINA'nın, Pentagon'un ve Şili hakim sınıfının çalışmasıyla gerçekleştirildi. Bu emperyalist güler, içinde yer aldıkları Şili oligarşisi ile birlikte sanayi ve ticaret boykotlarından, basının satın alınmasına, kredilerin kesilmesinden, taşıt araçları sahiplerinin özellikle kamyoncuların grevlerine, askeri gücün saldırısından, cinayetlere, katliamlara dek bütün karşı-devrimci faşist eylemleri doğrudan örgütlemişlerdir.

Darbeden, toplu kıyımdan, Şili'de bugün var olan açık faşizmden yararlananlar sadece Şili oligarşisi ve emperyalistlerdir: Bakır holdingleri, büyük bankalar, ITT'dir. Bunlar Şili halkının sınırsız sömürülmesi özgürlüğünün kısıtlanmasına ve bu «özgürlüğün» giderek kaldırılmasına tepki göstermişlerdir ve bunların uğruna Şili'de darbe yapılmış, cinayetler işlenmiştir.

İşte faşist Şili cuntasının «Şili'yi kurtarma politikası» budur. Kimi kimden kurtardıklarını tarih gördü. Ama kuşkusuz Şili halkını, hatalardan arınmış bir biçimde, yürüteceği anti - emperyalist ve anti - faşist devrimci mücadele sonucunda yenilecek olanlar ve tarih önünde hesap vermeye mahkum olacak olanlar yine onlardır. Şili faşizmine karşı mücadele gelişecek, bugün değilse yarın, bu halk kendi devrimci mücadelesi ve dünyanın tüm devrimci, demokrat güçlerinin desteğiyle emperyalizmin ve faşizmin boyunduruğundan kurtulacaktır.

**DİPNOTLAR :**


1-2-4-20) R.E. Feinberg; **The Triumph of Allende - Chile's Legal Revolution,** Mentor, New York, 1972, s : 25 - 26/23/26/59 - 61.

3) Yeni Ortam; 16 Eylül 1973.

5-6-12-14-22-23-24-26) M. Niedergang; **The Twenty Latin Americas** II, Baltimor, 1971. s : 13-14/16-17/13-14/20/18/35-36/30135/18.

7-10) Jean-Pierre Bernard, S. Cerquveria, H. Neira, H. Graillot, F. Manigat, P. Gilhodes; **Guide to the Political Parties of South America,** Pelican, Baltimor, 1973, s : 245-246/250.

8-9-11-21) M. Raptis;**Revolution and Counter - Revolution in Chile,** Londra, 1974, s : 19/18-20/20/20.

13) Yeni Ortam; 17-22 Eylül 1973.

15-16-17-19-27) H.W. Barsch, M. Buscman, E. Wulff; **Şili - Kara Darbe,** Cem yay., İstanbul, 1975, s : 39-47/39-47/47-48/19-21/25.

18) Politika; 27 Ekim 1976.

25) **Şili İhtilalci Sol - MIR - Belgeler,** a yay., 1976, s : 5-6.

28) Yeni Ortam; 27 Eylül 1973.

29) R. Debray; **Allende Anlatıyor,** May yay., İstanbul, 1973, s : 115-116

30) **Emperyalizm ve Yeni Askerî Stratejisi,** TİB Aylık Bülteni, Aralık-1976.

31) Politika; 11 Eylül 1973.



**Gön :**

Tüm İktisatçılar Birliği
Aylık Bülteni

Karanfil Sok 14/10
Kızılay ANKARA


**ADRES :**